

hâle, Fuat Sezgin gibi müellifler tarafından dedesi İbn Füreke'ye nisbet edilmişse de bu doğru değildir. Zira kitabın metninde yer yer geçen, "Şeyh Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Füreke şöyle dedi" (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2378, vr. 15^a, 18^a, 108^b) şeklindeki ifadeden yazarının Ebû Bekir el-Füreki olduğu anlaşılabilir ve yine kitapta yer alan, "Şehid dedem dedi ki" (vr. 13^a, 37^b); "Müteşâbih haberlerin tevli konusunda âlimler çeşitli eserler yazmışlardır, dedemin eseri de bunlardan biridir" (vr. 54^b) gibi cümleler de eserin İbn Füreke'ye ait olmadığını göstermektedir. Füreki'nin "şehid dedem" ifadesiyle Kerrâmîler'in zehirleyip öldürdükleri İbn Füreke'yi kastettiği bellidir; ayrıca onun *Müşkilü'l-İhadiş ve beyânüh* adlı bir eser yazdığı da bilinmektedir. Eserde onun 465 (1072) yılında yazıldığını belirtilmesi (vr. 86^b), kitabın 408'de (1018) doğduğu bilinen Nizâmülmülk er-Rızâvi'ye ithafen yazıldığını girişte kaydedilmesi ve bundan dolayı *en-Nizâmülyü'l-Kıvâmiyyü'l-Rızâvi* adıyla anılması (vr. 3^{a-b}), eserin 406'da (1015) vefat eden İbn Füreke'ye ait olamayacağını bir başka delildir. Kitabın bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Ayasofya, nr. 2378).

Lütfi Doğan tarafından *Ahmet b. Muhammed b. Füreki'ye Kadar Eş'arî Mektebi ve Nizâmî Kitabı* adıyla bir doktora çalışması yapılmıştır (1960, AÜ İlahiyat Fakültesi).

BİBLİYOGRAFYA :

Füreki, *en-Nizâmî ft uşûli'd-dîn*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2378, tür.yer.; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XVI, 243; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, II, 445; a.mlf., *el-Kâmil*, IX, 646-647; Sübkî, *Tabakât*, IV, 79; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XII, 127; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1960; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 60; Brockelmann, *GAL*, I, 176; *Suppl.*, I, 227; Zirikli, *el-A'lâm*, VI, 313; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'elliiftin*, IX, 208; Sezgin, *GAS*, I, 611; Lütfi Doğan, *Ehl-i Sünnet Kelâmında Eş'arî Mektebi*, Ankara 1961, s. 5; Yusuf Şevki Yavuz, *İslâm Akaidinin Üç Şahsiyeti*, İstanbul 1989, s. 88-91.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

FURFÜRİYÜS

(فرفوريوس)

(ö. 305 [?])

Aristo şerhleri ve *İsâgüci* isimli mantık kitabıyla tanınan Yeni Eflâtuncu Grek filozofu Porphyrios'un klasik İslâm literatüründeki adı (bk. İSÂGÜCİ).

FURKAN

(الفرقان)

Hakla bätılı ayırma, bu ayrılmayı sağlayan Allah'ın koyduğu ölçü, gönderdiği kitap; kurtuluş ve zafer gibi anlamlara gelen bir Kur'an terimi.

Sözlükte "iki şeyin arasını ayırmak" mânasına gelen fark kökünden masdar olup "hakla bätılı, imanla küfrü, helâl ile haramı... ayırıp belirlemek" anlamında kullanıldığı gibi zıt değerlere sahip olan şeylerin birbirinden seçilip ayrılmasını sağlayan ölçüyü de ifade eder (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "frk" md.). Bu genel anlamından hareketle gerçeği kanıtlayan delil veya sezgiye, doğru bilgilere ve şüpheden kurtuluşa da furkan denilir. Nitekim Seyyid Şerif Cürçânî furkanı "hakla bätılı birbirinden ayıran ayırtılı bilgi" şeklinde tarif etmiştir (*et-Ta'rifât*, "furkân" md.).

Gerek tefsirlerde gerekse sözlük kitaplarında furkan kelimesi, Kur'an'da yer aldığı yedi âyetten her birindeki konumu dikkate alınarak "Kur'an, Tevrat veya üç büyük kitap, delil, yardım, Müsâ ve kavminin kurtulması için denizin yarılıp açılması, Bedir zaferi, kurtuluş ve başarı" gibi anlamlarla açıklanmıştır (*Li-sânü'l-Ârab*, "frk" md.; *Tâcü'l-Ârûs*, "frk" md.; *Kâmus Tercümesi*, "furkân" md.).

İbnü'l-Cevzî, müfessirlerin Kur'an'da geçen furkan kelimesine üç değişik anlam verdiklerini belirtir (*Nüzhâtü'l-a'yûn*, s. 459-460). 1. Başarı ve zafer (el-Bakara 2/53; el-Enfâl 8/41); 2. Dalâletten ve şüpheden kurtuluş (el-Bakara 2/185; Âl-i İmrân 3/4; el-Enfâl 8/29); 3. Kur'ân-ı Kerîm (el-Furkân 25/1). Ancak İbnü'l-Cevzî'nin bu genellemesi isabetli bulunmamıştır. Zira müfessirler, aynı âyetlerde geçen furkan kelimesine farklı anlamlar verdikleri gibi verilen anlamlar da yeterince açık görünmemektedir. Şu var ki, başta Taberî olmak üzere (meselâ bk. *Câmi'u'l-beyân*, II, 146; III, 167; XVIII, 179) müfessirlerin çoğunluğu furkan kelimesine içinde yer aldığı âyetin konusuna göre farklı anlamlar vermekle birlikte bunların "hakla bätılı ayırma" şeklindeki temel anlamla ilişkisini kurmaktadır. Bu asıl mânayı dikkate alarak bütün ilâhî kitapları furkan kapsamına sokanlar da vardır (Zeccâc, I, 375).

Furkan iki âyette (el-Bakara 2/53; el-Enbiyâ 21/48) Allah'ın Hz. Müsâ'ya verdiği bir şey olarak tanımlanmaktadır.

bunun ne olduğu açık değildir. Kaynaklarda bunlardan ikincisiyle hakla bätılı ayırt eden Tevrat'ın kastedildiği belirtilir. İlk âyette Tevrat'a "kitap" kelimesiyle ayrıca işaret edildiği için buradaki furkana "hak ile bätılın ayırımı" şeklinde açık olmayan bir anlam verilmiştir (meselâ bk. Taberî, I, 284). Zeccâc, bu âyetteki furkandan da "kitap"ın (Tevrat) kastedilmiş olabileceğini, Tevrat'ın hakkı bätıldan ayırma işlevini vurgulamak için tekrar edildiğini söyler (*Me'âni'l-Kur'ân*, I, 134). Şevkânî ise farklı açıklamaları sıraladıktan sonra bunların içinde, "Müsâ'ya mucize olarak verilen deliller" şeklindeki yorumu tercih eder (*Fethü'l-ka'dir*, I, 92-93). A'râf sûresinin 151-156. âyetlerinin muhtevası, Hz. Müsâ'nın bir duasını içeren Mâide sûresinin 25. âyetindeki "fark" kökünden bir kelimenin kullanılışıyla birlikte değerlendirildiğinde Müsâ'ya verilen furkanı, Allah'ın, Müsâ'ya inanıp günah işlemekten korunmaları veya günahlarına tövbe edenleri inkârcılardan ve özellikle buzağıya tapanlardan farklı tutması, onlarla birlikte cezalandırmaması, inananları inananlardan seçip ayırması şeklinde anlamak mümkündür (Watt, s. 146).

Enfâl sûresinin iki âyetinde geçen furkanın bu sûrenin esas konusu olan Bedir zaferiyle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan birinde, "Eğer Allah'tan sakınırsanız O size bir furkan yaratır" (8/29) denilmektedir. Fahreddin er-Râzî bu âyetteki furkana maddî ve ruhî, dünyevî ve uhrevî bütün nimet ve imkânları kapsayan çok geniş bir açıklama getirmiş ve Allah'ın bu nimetlerle müminleri kâfirlerden ayırmasına dikkat çekmiştir (*Mefâthu'l-gayb*, XV, 153-154). Halbuki daha önce Taberî buradaki furkanı sûrenin ana konusuna uygun olarak, "Allah'ın, hakkı tercih eden müminlere yardım edip zafere ulaştırmak suretiyle onları kendilerine kin besleyen düşmanlarından kurtarması" şeklinde açıklamıştır (*Câmi'u'l-beyân*, IX, 225-226). Zemahşerî'nin tercih ettiği yorum da Bedir zaferiyle ilgilidir (*el-Keşşâf*, II, 154). Aynı sûrenin 41. âyetinde ise Bedir olayına "furkan günü" denilmektedir. Her iki âyetteki furkan, Râgıb el-İsfahânî'nin de işaret ettiği gibi çok ileri düzeydeki bir ayrılmayı ifade eder. Gerçekten müslümanlar içtimaî, siyasî ve askerî anlamda ilk defa Bedir zaferiyle Mekke müşriklere karşı ayrı, bağımsız, güçlü ve onurlu bir topluma haline geldiklerini kanıtlayışlardır.

Üç âyette furkan "hak ile bâtılı birbirinden ayıran" anlamında Kur'an-ı Kerim'in bir ismi veya niteliği olarak kullanılmıştır. Bakara sûresinin 185. âyetinde kelime, Kur'an'ın hakkı bâtıldan ayırma ve belirginleştirme işlevini ifade etmektedir. Diğer iki âyette ise (Âl-i İmrân 3/4; el-Furkân 25/1) Kur'an yerine onu ifade etmek üzere kullanılmıştır. Bundan dolayı bazı hadis mecmualarında ve Kur'an ilimleri ile ilgili kaynaklarda furkan kelimesi Kur'an-ı Kerim'in başlıca isimleri arasında gösterilmiştir (meselâ bk. *Müsned*, II, 357, 415; Tirmizî; "Şevâbü'l-*Qur'ân*", I; Ma'mer b. Müsennâ, I, 3, 18; Süyûtî, I, 143, 147).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "frk" md.; *Li-sânü'l-'Arab*, "frk" md.; *et-Ta'rifât*, "furkân" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "frk" md.; *Kâmus Tercümesi*, "furkân" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "frk" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "frk" md.; *Müsned*, II, 357, 415; Tirmizî, "Şevâbü'l-*Qur'ân*", I; Ma'mer b. Müsennâ, *Mecâzü'l-*Qur'ân** (nşr. M. Fuad Sezgin), Beyrut 1401/1981, I, 3, 18; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Beyrut 1405/1984, I, 284; II, 146; III, 167; IX, 224-226; X, 8-9; XVIII, 179; Zeccâc, *Me'âni'l-*Qur'ân* ve i'râbüh* (nşr. Abdülcelil Abduh Şelebî), Beyrut 1408/1988, I, 134, 375; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Kahire), II, 154; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetu'l-'a'yûn*, s. 459-460; Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XV, 153-154; Süyûtî, *el-İtkân* (Ebü'l-Fazl), I, 143, 147; Sevkanî, *Fethu'l-kadîr*, Beyrut-Dimaşk 1412/1991, I, 92-93; W. M. Watt, *Bell's Introduction to the Qur'an*, Edinburgh 1970, s. 145-147.

İBRAHİM ÇELİK

FURKÂN SÜRESİ

(سورة الفرقان)

Kur'an-ı Kerim'in
yirmi beşinci sûresi.

Mekke devrinin sonlarına doğru nâzil olan sûrelerdendir. Abdullah b. Abbas'a isnat edilen bir rivayette 68, 69 ve 70. âyetlerin Medine devrinde nâzil olduğu belirtilmektedir. Kaynaklar bu sürenin Yâsîn ile İsrâ sûresi arasında nâzil olduğunu bildirmektedir. Hz. Peygamber'in, olaylı geçen Tâif yolculuğundan sonra sırasıyla Cin, Yâsîn, Furkân ve İsrâ sûreleri inmiştir. Buna göre Furkân sûresi, mi'rac olayı öncesinde ve muhtemelen Mekke döneminin onuncu yılında nâzil olmuştur (Abdullah Mahmûd Şehhâte, I, 259). Daha önce müşrikler müslümanlara sosyal boykot uygulamışlar ve Hz. Peygamber'in dine davetini çeşitli yollarla engellemeye çalışmışlardı. Mekkeli ya da taşralı hiç kimsenin Resül-i Ekrem ile görüşmesine izin vermiyorlardı. Bu

yolla istedikleri sonucu elde edemeyince başka çarelere başvurdular. Hz. Peygamber'i gözden düşürmek için bir iftira kampanyası başlattılar, hakkında akıl almaz yalanlar uydurdular. Bu süre de müşriklerin, Hz. Muhammed'in peygamberliği ve genel olarak peygamberlik kurumuyla ilgili çeşitli iddia ve iftiralarına cevap vermek ve Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğunu ortaya koymak üzere nâzil olmuştur. Furkân sûresi yetmiş yedi âyet olup *fâsıla** sı elif (ا) harfidir; sadece on yedinci âyetin *fâsılası* lâmdir (ل).

Süre, ismini birinci âyette geçen ve "hak ile bâtılı birbirinden ayırma" anlamına gelen "furkân" kelimesinden alır. Kur'an-ı Kerim'e furkan denilmesinin sebebi itikadda hak ile bâtılı, haberde doğru ile yalını, amelde gerçek ile sahteyi birbirinden ayırmış olmasından dolayıdır (ayrıca bk. FURKAN).

Kulu Muhammed'e "Furkân'ı" indirmiş ve onu bütün âlemleri uyarmak üzere peygamber yapmış olan Allah'a övgüyle başlayan sürede Hz. Muhammed'in risâletinin evrenselliği, vahiy ve peygamberliğin kul isteği ve seçimiyle olmayıp Allah'ın takdir ve iradesiyle gerçekleştiği vurgulanır. Müşriklerin Hz. Muhammed'in peygamberliğini ve âhiret günündeki büyük hesabı inkâr hususunda gösterdikleri inat üzerine nâzil olan süre-

nin başında vahiy ve nübüvvetin dindeki yerini ve önemini belirten bir bölüm yer alır. İnkârcılar vahyin alelâde masalardan, peygamberin de sıradan insanlardan pek farklı olmadığını öne sürüyor, bir peygamberin insan üstü nitelikler taşıması gerektiğini söylüyorlardı. Hz. Peygamber'in yemek yemesini, çarşıda pazarda gezip dolaşmasını bahane ederek onun bu hallerini kendi inkârlarına gerekçe gösteriyorlardı. Sürede inkârcıların ileri sürdükleri bu tür iddialar delil mahiyetinde misallerle tek tek cevaplandırılır ve çürütülür. Esasen Mekke müşriklerin Resül-i Ekrem'i inkâr için öne sürdükleri gerekçeler, temelde bütün çağlarda peygamberleri inkâr için ortaya atılan isnat ve iftiralardan ibarettir. Bu iftira ve isnatların onların dilinden Kur'an'da yer almış olması bu bakımdan çok anlamlıdır.

Sürenin baş taraflarında, kuluna Furkân'ı indiren Allah'ın aynı zamanda gökleri ve yeri yarattığı, tek hükümler olarak her şeyi kendisinin takdir ve tayin ettiği bildirilir. Böylece göklerde ayrı tanrılar, yeryüzünde ayrı tanrılar bulunmadığını ortaya koyarak inkârcıları kendisine tapmaya, buyruklarına boyun eğmeye ve peygamberine uymaya davet eder. Onların, ne bir şey yaratacak ne de fayda veya zarar verecek konumda olmayan âciz varlıklara, putlara tapmalarını ayıplar. Bu ayp kendilerine yetmiyormuş gibi bir de Allah'ın gönderdiği vahye ve Peygamber'e dil uzatmalarını kınar. "Peygamber'e başkaları yardım ediyor" (âyet 4) diyerek iftirada bulunmalarının büyük bir haksızlık ve yalan olduğunu, "Bunlar eskilerin efsaneleridir" şeklindeki hezeyanlara karşı da Kur'an'ın bütün sırları bilen Allah tarafından indirilmiş bir vahiy olduğunu bildirir. Daha sonra Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğunu bildiren âyetlere yer verilir. Resül-i Ekrem'in yiyip içtiği, gezip dolaştığı, aslında bir peygamberin yanında birtakım meleklerin bulunması veya kendisine gökten defineler indirilmesi gerektiği (âyet 7, 8) yolundaki itirazlara cevap olarak daha önceki peygamberlerin de aynı şekilde yiyip içen, çarşıda pazarda gezip dolaşan insanlardan seçilmiş olduğu hatırlatılır (âyet 20). Bu hatırlatmadan, Mekke putperestlerinin muhtemelen yahudiler ve hıristiyanlarla olan ticarî münasebetleri sayesinde eski peygamberler hakkında az çok bilgi sahibi oldukları anlaşılacaktır. En'am sûresinin 91. âyetinde be-

Furkân sûresinin muhakkak hattıyla yazılmış ilk âyetleri

